

Резюме

Изложены сущность и содержание экономического интереса сельскохозяйственных предприятий типа колхозов и методика его измерения. Дается анализ уровня и динамики социально-экономической эффективности в колхозном секторе и условий реализации здесь коллективного экономического интереса. Показаны основные направления совершенствования хозяйственного механизма с позиций усиления роли экономического интереса предприятий и их положения в системе АПК.

Summary

The matter and content of an economic interest of agricultural enterprises such as kolkhozs and methods for its evaluation are presented. An analysis is made of the level and dynamics of social economic effectiveness in a kolkhoz sector and conditions of realization here of the economic interest. The main trends of improvement of an economic mechanism from the positions of strengthening the role of the economic interest of enterprises and their position in the system of an agroindustrial complex are shown.

Г. У. КАРЗЕНКА

УМАЦАВАННЕ МАТЭРЫЯЛЬНАЙ БАЗЫ НАВУКІ БЕЛАРУСІ У 60—70-х ГАДАХ

Савецкая навука, узброеная марксісцка-ленінскай метадалогіяй, адыгрывае важную ролю ў вырашэнні задач камуністычнага грамадства, чым пацвярджаецца на практыцы геніяльнае прадбачанне К. Маркса аб тым, што «...навуковы фактар упершыню свядома і шырока развіваецца, прымяняецца і выклікаецца да жыцця ў такіх маштабах, аб якіх папярэднія эпохі не мелі ніякага паняцця»¹.

Улічваючы грамадскія патрэбнасці, Савецкая дзяржава, КПСС вырацоўваюць стратэгію і палітыку ў галіне навукі. Партыйя пастаўлена на задача гістарычнай значнасці — мабілізаваць арганізацыйныя намаганні і матэрыяльныя сродкі, неабходныя для хутчэйшага тэхнічнага перааснашчэння ўсіх галін народнай гаспадаркі, для хуткага вытворчага асваення самых прагрэсіўных тэхналогій. Сваё заканамернае развіццё гэтыя пытанні атрымалі ў матэрыялах з'ездаў, пленумаў і дакументах ЦК КПСС. У іх змяшчаюцца тэарэтычныя палажэнні і практычныя ўказанні, накіраваныя на вырашэнне актуальных праблем камуністычнага будаўніцтва, ажыццяўленне складанага комплексу мер па павышэнню эфектыўнасці навукі, расшырэнню яе інтэграцыі з вытворчасцю.

Паляпшэнне матэрыяльнага забеспечэння навуковых даследаванняў — аснова далейшай інтэнсіфікацыі навукі і, такім чынам, павышэння прадукцыйнасці працы навуковых работнікаў. Гэта цесна звязана з ператварэннем навукова-тэхнічнага прагрэсу ў галоўную перадумову вырашэння эканамічных і сацыяльных задач, якія забяспечваюць плённае разгортванне фундаментальных пошукавых, прыкладных даследаванняў, тэхнічных і доследна-канструктарскіх распрацовак, укараненне іх вынікаў у народную гаспадарку. Мерапрыемствы, якія паслядоўна ажыццяўляюцца па ўмацаванню матэрыяльна-тэхнічнай базы навукі, накіраваны, як падкрэслівалася на XXVI з'ездзе КПСС, садзейнічаць палепшэнню ўсёй сістэмы арганізацыі навуковых даследаванняў у нашай краіне.

У агульным комплексе работ — філасофскіх, сацыялагічных, эканамічных, прававых, навуказнаўчых і іншых, прысвечаных раскрыццю сутнасці і характару сучаснай навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, асвят-

¹ Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., т. 47, с. 556.

ляюцца многія аспекты навукова-арганізацыйнага будаўніцтва². Уны знайшлі адлюстраванне таксама і ў абагульняючых працах па гісторыі КПБ, савецкага грамадства і навукі³. Але прыходзіцца адзначыць, што вывучэнне пытанняў удасканалення матэрыяльна-тэхнічнай базы навуковых даследаванняў носіць фрагментарны, пастановачны характар і аналізуецца толькі ў той меры, у якой гэта неабходна для праблем, што цікавяць аўтараў.

Мэта дадзенага артыкула — разгляд асноўных напрамкаў налітыкі і практычнай дзейнасці партыі і ўрада ў сферы паляпшэння матэрыяльнага забеспячэння навукі БССР ва ўмовах сталага сацыялізма.

Навука як важная сацыяльная з'ява ў большай ступені залежыць ад памераў і крыніц фінансавання, матэрыяльна-тэхнічнага аснашчэння, наяўнасці высокаэфектыўнага абсталявання. На гэту галіну навуковай дзейнасці звяртаў увагу У. І. Ленін, калі гаварыў аб задачах культурнай рэвалюцыі. Іх вырашэнне, падкрэсліваў ён, павінна быць заснавана на «вядомым развіцці матэрыяльных сродкаў вытворчасці...»⁴ У матэрыялах XXII і наступных з'ездаў партыі, Праграме КПСС вызначаны задачы ў галіне адкрыцця і выкарыстання новых крыніц энергіі, паскарэння тэхнічнага прагрэсу, укаранення навуковых метадаў у бягучае і перспектыўнае планаванне. ЦК КПСС і Савет Міністраў СССР у 60-х гадах прынялі рад асноўных пастаноў, у якіх была рашуча падкрэслена неабходнасць узняць на больш высокі ўзровень усю навукова-даследчую работу шляхам удасканалення форм яе арганізацыі, умацавання матэрыяльнай базы, паляпшэння планавання, фінансавання і каардынацыі ў маштабе краіны⁵.

Канцэнтрацыя намаганняў навуковых арганізацый на хутчэйшым выкананні даследчых работ па асноўных праблемах, якія маюць першаарговае народнагаспадарчае значэнне, забеспячэнні новых буйных поспехаў цесна звязана з ростам перспектыўных укладанняў у навуку. Адзначаючы ролю фінансавання, У. І. Ленін пісаў, што «...ўсякія радыкальныя рэформы нашы асуджаны на няўдачу, калі мы не будзем мець поспеху ў фінансавай палітыцы»⁶. Савецкі Саюз па аб'ёму ўкладанняў у навуку займае адно з першых месц у свеце. Калі ў восьмай пяцігодцы (1966—1970 гг.) яны склалі 46,4 млрд. руб., то ў дзесятай (1976—1980 гг.) — 97,0 млрд. руб.⁷ Гэтым забяспечваліся высокія тэмпы развіцця навукі і тэхнікі, захаванне аптымальных прапарцый, якія садзейнічаюць выкананню намечаных дзяржаўных планаў эканамічнага і сацыяльнага развіцця, хутчэйшае завяршэнне пачатых распрацовак,

² Дужэньков В. И. Проблемы организации науки (региональные аспекты).— М.: Наука, 1978; Во главе научно-технического прогресса.— Мн.: Беларусь, 1979; Дроню Ф. А. Научно-технический прогресс и проблемы ускорения экономического роста.— Мн.: Наука и техника, 1979; Несвета йлов Г. А. Наука и ее эффективность.— Мн.: Наука и техника, 1979; Право и управление научными организациями.— Мн.: Наука, 1980; Деятельность КПСС по ускорению научно-технического прогресса.— Мн.: Выш. шк., 1980; Социализм и наука.— Мн.: Наука, 1981; Беляев Е. А. КПСС и организация науки в СССР.— Мн.: Политиздат, 1982; Лихолат А. В. Важнейшая задача экономической стратегии.— Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1983.

³ Очерки истории Коммунистической партии Белоруссии.— Мн.: Беларусь, 1967, ч. 2; Гісторыя Беларускай ССР. У 5-ці т.— Мн.: Навука і тэхніка, 1975, т. 5; Історыя Беларускай ССР.— Мн.: Навука і тэхніка, 1978; Действительный фактор создания.— Мн.: Беларусь, 1981.

⁴ Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 45, с. 377.

⁵ Пастановы ЦК КПСС і СМ СССР: «Аб мерах па паляпшэнню каардынацыі навукова-даследчых работ у краіне і дзейнасці Акадэміі навук СССР» (1961 г.).—Справачнік партыйнага работніка. Мн.: Политиздат, 1963, вып. 4, с. 398—402; «Аб далейшым паляпшэнні кіраўніцтва развіццём навукі і тэхнікі ў краіне» (1963 г.); «Аб мерапрыемствах па павышэнню эфектыўнасці работы навуковых арганізацый і паскарэнню выкарыстання ў народнай гаспадарцы дасягненняў навукі і тэхнікі» (1968 г.).— В. И. Ленин, КПСС о развитии науки.— Мн.: Политиздат, 1981, с. 448—454, 530—557.

⁶ Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 36, с. 351.

⁷ СССР в цифрах в 1980 году / Краткий стат. сб.— Мн.: Финансы и статистика, 1981, с. 81.

эфектыўнае практычнае выкарыстанне іх вынікаў у народнай гаспадарцы. Адзначым, што статыстычныя даныя аб фінансаванні навукі ў нашай краіне не ўключаюць расходы па капітальнаму будаўніцтву навуковых устаноў, іх базы і жылога фонду для персаналу, што складае яшчэ дадаткова каля 1/4 да сум, якія ўлічваюцца⁸. Ніжэй прыведзены рост затрат на навуковыя даследаванні і асвету ў Беларускай ССР у млн. руб.⁹:

1965 г.	1970 г.	1975 г.	1980 г.
486,6	655,4	931,2	1105,9

Асiгнаванні на навукова-даследчыя работы (НДР) у Акадэміі навук БССР з 1965 па 1979 г. выраслі з 8,1 млн. да 37,8 млн. руб.¹⁰ Такім чынам, павелічэнне аб'ёмаў фінансавання НДР з'яўляецца канкрэтным праяўленнем агульнанароднага клопату аб навукі ў краіне і адносіцца да важнейшых сацыяльна-эканамічных арухаў, якія забяспечваюць рэзкае павышэнне яе ролі ў паскарэнні навукова-тэхнічнага прагрэсу.

Паспяховаму правядзенню навуковых даследаванняў садзейнічае развіццё існуючай і стварэнне новай матэрыяльна-тэхнічнай базы ВНУ і навуковых устаноў, пашырэнне іх сеткі і змяненне геаграфіі. У 1960 г. у БССР працавала 101 навуковая ўстанова, а ў 1976 г. іх колькасць перавысіла 179, пры гэтым з 44 да 83 змяніліся колькасць інстытутаў, іх філіялаў і аддзяленняў¹¹. У сувязі з узрослымі патрэбнасцямі народнай гаспадаркі ў высокакваліфікаваных спецыялістах у Беларусі створаны новыя буйныя ВНУ, раўнамерна размешчаныя на яе тэрыторыі. На базе філіяла Беларускага політэхнічнага інстытута ў 1961 г. адкрыты Магілёўскі машынабудаўнічы інстытут, радыётэхнічнага факультэта таго ж інстытута — Мінскі радыётэхнічны інстытут (1964 г.). У 1965 г. пачаў працаваць Віцебскі тэхналагічны інстытут лёгкай прамысловасці. Шырокі размах будаўнічых работ у БССР абумовіў неабходнасць павелічэння выпуску інжынераў будаўнікоў. З гэтай мэтай арганізуецца Брэсцкі інжынерна-будаўнічы інстытут (1966 г.), дзе было абсталявана больш за 160 аўдыторый і лабараторый з найвышэйшымі машынамі і механізмамі. На базе палітэхнічнага інстытута быў створаны Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт (1969 г.). У дзевятай пяцігодцы адкрыты Магілёўскі тэхналагічны і Наваполацкі політэхнічны інстытуты, Мінскі інстытут культуры. У 1979 г. пры ВПМ рэспублікі працавалі 3 навукова-даследчыя інстытуты, 18 праблемных і 28 галіновых лабараторый, 17 навукова-даследчых сектараў, 3 спецыяльныя канструктарскія бюро, вылічальныя цэнтры і іншыя ўстановы¹².

Камуністычная партыя надае вялікую ўвагу будаўніцтву для інстытутаў памяшканняў, лабараторый, доследных прадпрыемстваў, канструктарскіх бюро, асабліва іх сучаснымі прыборамі, прагрэсіўнай тэхналагічнай аснасткай. XXV з'езд Кампартыі Беларусі патрабаваў ад партыйных і савецкіх органаў асабліва павуковыя ўстановы і ВНУ найвышэйшым абсталяваннем, развіццё існуючыя і арганізаваць на прадпрыемствах прамысловасці доследна-эксперыментальныя базы, заводскія лабараторыі і канструктарска-тэхналагічныя бюро¹³. XXVIII з'езд КПБ абавязаў партыйныя камітэты і арганізацыі больш глыбока і прадметна займацца вырашэннем пытанняў, звязаных з умацаваннем матэрыяльна-тэхнічнай базы навукі¹⁴.

⁸ Добров Г. М. Наука о науке.— Киев: Наукова думка, 1970, с. 255.

⁹ БССР в цифрах. 1980 год / Краткий стат. сб.— Мн.: Беларусь, 1981, с. 20.

¹⁰ Петриков П. Т., Токарев Н. В., Либезни О. В. Академия наук Белорусской ССР.— Мн.: Наука и техника, 1979, с. 148.

¹¹ Культурное строительство Белорусской ССР.— Мн., 1965, с. 205; Народное хозяйство Белорусской ССР.— Мн.: Беларусь, 1976, с. 29.

¹² Белорусская ССР / Краткая энциклопедия.— Мн.: БелСЭ, 1980, т. 3, с. 27.

¹³ Отчетный доклад Центрального Комитета КПБ XXV съезду.— Мн., 1961, с. 13.

¹⁴ Материалы XXVIII съезда КПБ.— Мн.: Беларусь, 1976, с. 30.

Прымаючы энергічныя меры па развіццю новых навуковых напрамаў, КПБ і ўрад рэспублікі пастаянна клапаціліся аб забеспячэнні навуковых арганізацый вытворчымі памяшканнямі. Так, у канцы 1959 г. спецыяльная камісія, створаная ЦК Кампартыі Беларусі, вывучыла становішча АН БССР. Бюро ЦК даручыла Савету Міністраў БССР разгледзець пытанне аб матэрыяльна-тэхнічнай базе інстытутаў Акадэміі навук БССР і «павелічэнні асігнаванняў на капітальнае і жыллёвае будаўніцтва». Гэта ўказанне ЦК КПБ было выканана. Калі ў 1962 г. агульныя капітальныя ўкладанні на будаўніцтва вытворчых будынкаў АН БССР складалі 2405 тыс. руб., то ў наступным годзе — 3697 тыс., г. зн. узраслі ў паўтара раза ¹⁵.

Пытанні ўмацавання матэрыяльнай базы акадэмічных інстытутаў знаходзіліся ў полі зроку кіруючых партыйных і савецкіх органаў і ў наступныя гады, што тлумачылася неабходнасцю арганізацыі фундаментальных даследаванняў у галінах навукі, якія вызначаюць навукова-тэхнічны прагрэс. У матэрыялах юбілейных урачыстасцей, прысвечаных 50-годдзю Акадэміі навук БССР, адзначалася, што ўрадам рэспублікі зацверджаны генеральны план будаўніцтва акадэмагарадка на тэрыторыі ў 359 га ¹⁶. З 1971 па 1980 г. капітальныя ўкладанні ў аб'екты навукі БССР павялічыліся ў 2,6 раза. У 1,6 раза ўзрасла за гэты перыяд іх удзельная вага ў агульным аб'ёме капітальных укладанняў у народную гаспадарку рэспублікі і ў 3,3 раза — у аб'ёме затрат на развіццё навукі ¹⁷.

Партыйныя арганізацыі, кіраўнікі навукова-даследчых і доследна-канструктарскіх падраздзяленняў, ВДУ правялі пэўную работу па пашырэнню капітальнага будаўніцтва аб'ектаў навукі, паляпшэнню яго якасці. У 60—70-х гадах здадзены ў эксплуатацыю навуковыя гарадкі Інстытута ядзернай энергетыкі АН БССР, Інстытута земляробства Міністэрства сельскай гаспадаркі БССР, Інстытута анкалогіі і медыцынскай радыялогіі Міністэрства аховы здароўя БССР, пабудаваны вытворчыя будынкi для Інстытута жывёлагадоўлі на эксперыментальнай базе «Зарэчча». Узведзены новыя лабараторныя карпусы Інстытута фізікі цвёрдага цела і паўправаднікоў АН БССР, Цэнтральнага канструктарскага бюро з доследнай вытворчасцю, эксперыментальная частка Інстытута механікі металапалімерных сістэм АН БССР, комплекс будынкаў інстытутаў Адрэацыі грамадскіх навук, Інстытута будаўніцтва і архітэктуры, Цэнтральнага НДІ комплекснага выкарыстання водных рэсурсаў, Беларускага НДІ санітарыі і гігіены, Інстытута глебазнаўства і аграхіміі і інш. Пабудаваны вытворча-лабараторныя і эксперыментальныя карпусы Мінскага філіяла Ленінградскага дзяржаўнага інстытута па праектаванню прадпрыемстваў мясной і малочнай прамысловасці, Беларускага філіяла Усесаюзнага навукова-даследчага і праектнага інстытута галургіі, эксперыментальна-тэхнічны цэх НДІ будаўнічых матэрыялаў ¹⁸.

Аднак выкарыстанне аб'ёмаў капітальных укладанняў, што выдзяляліся на будаўніцтва НДІ рэспублікі, нельга прызнаць здавальняючым. Так, за 1971—1980 гг. выкананне дзяржаўнага плана будаўніцтва аб'ектаў навукі ў цэлым па БССР склала 88%. Планы капітальных укладанняў недавыконваліся, як правіла, з-за невыканання планаў будаўніча-мантажных работ. Нездавальняючае асваенне сродкаў будаўніча-мантажнымі ўпраўленнямі выклікана многімі прычынамі, у тым ліку

¹⁵ Ермолаев В. Ф. Укрепление материальной базы науки Белоруссии в период между XXI и XXIII съездами КПСС.— У зб.: Вопросы истории. Мн.: Изд-во Университетское, 1984, вып. 11, с. 71—72.

¹⁶ 50 лет Академии наук БССР / Документы и материалы юбилейных торжеств.— Мн.: Наука и техника, 1981, с. 28.

¹⁷ Будзiкава Л. П. Удасканаленне арганізацыі і кіравання будаўніцтвам аб'ектаў навукі ў БССР.— Весці АН БССР. Сер. грамад. навук, 1984, № 5, с. 27.

¹⁸ Гісторыя Беларускай ССР, т. 5, с. 585; ПА Мінскага АК КПБ, ф. 1, воп. 72, с. 22, л. 47.

неадпаведнасцю планаў капітальных укладанняў магутнасцям будаўніча-монтажных арганізацый, частковым дэфіцытам працоўных рэсурсаў, недахопамі ў сістэме матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння.

Зыходзячы з адзінай навукова-тэхнічнай палітыкі ў нашай краіне, навуковыя ўстановы аснашчаліся перадавой і дасканалай даследчай тэхнікай. XXV з'езд КПСС заклікаў вучоных канцэнтравать намаганні на прыцыпова новых навуковых ідэях і тэхнічных рашэннях, на ключавых напрамках народнай гаспадаркі. Адначасова партыя праявіла клопат аб патрэбах самой навукі шляхам паліяпшэння аснашчанасці прыборамі, абсталяваннем, матэрыяламі, сродкамі вылічальнай і арганізацыйнай тэхнікі¹⁹. Расходы на гэтыя мэты на ўстановах Акадэміі навук БССР пастаянна павялічваюцца і ў дзесятай пяцігодцы склалі 43,3 млн. руб., што на 25% больш, чым у 1971—1975 гг.

Навуковыя арганізацыі Беларусі сістэматычна атрымлівалі тэхналагічнае, станочнае, энергетычнае абсталяванне, электронна-вылічальныя комплексы, складаную аптычную і іншую апаратуру. Акадэмічнымі інстытутамі быў закуплены рад дарагіх і унікальных прыбораў айчынай і замежнай вытворчасці, у тым ліку электронныя і рэнтгенаўскія мікраскопы, інтэрферометр, дыферэнцыяльны спектрометр, устаноўка сумешчанага экспанавання, электраграфы, 5 вялікіх і 4 малыя ЭВМ, на 850 тыс. руб. імпартага аптычнага абсталявання, на 300 тыс. руб. абсталявання для генетычных даследаванняў²⁰. Беларускі НДІ глебзнаўства і аграхіміі за 1971—1975 гг. набыў аналізатар амінакіслот, плазменны фатометр, абсталяванне для лабараторыі па вызначэнню якасці кармоў²¹.

Пры стварэнні новых навуковых устаноў Цэнтральны Камітэт КПБ і ўрад рэспублікі адначасова паднялі важнае значэнне ўмацаванню іх матэрыяльна-тэхнічнай базы. У Інстытуце мікрабіялогіі АН БССР на працягу 1975—1976 гг. устаноўлены апараты няспыннага культывавання мікраарганізмаў, ферментар, хроматограф «Хром-4» і іншыя прыборы. Для правядзення навуковых даследаванняў у ПДІ прыкладных фізічных праблем БДУ павялічаны станочны парк вытворчых майстэрняў. Атрыманая ПДІ парашкоўнай металургіі БПІ устаноўка для даследавання мікраструктуры магэрыялаў, аналізатар часціц, рэнтгенаўская тэхніка далі магчымасць вывучаць пытанні, звязаныя з вытворчасцю гарачатрывалых, туганяўкіх і іншых спецыяльных матэрыялаў²².

Далейшаму развіццю навукова-даследчай работы ВНУ садзейнічала пастанова ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР «Аб мерах па паліяпшэнню падрыхтоўкі спецыялістаў і ўдасканаленню кіраўніцтва вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыяй у краіне» (1966 г.), згодна з якой рэктарам вышэйшых навучальных устаноў дадзена права выкарыстоўваць 75% сумы неравынэння даходаў над расходамі па навукова-даследчых работах, якія выконваюцца па гаспадарчых дагаворах, на пашырэнне і ўмацаванне матэрыяльна-тэхнічнай базы ВНУ звыш асігнанняў па планах капітальных укладанняў²³. Ужо ў 1970 г. на пашырэнне матэрыяльнай базы ВПУ Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР адлічыла за кошт гэтых сродкаў 739 тыс. супраць 147 тыс. руб. у 1965 г. Вышэйшымі навучальнымі ўстановамі набыта сучаснае абсталяванне: Беларускім політэхнічным інстытутам—на суму 375 тыс. руб., Беларускім тэхналагічным інстытутам—519,3 тыс. руб. Адначасова павялічыўся ў два разы станочны парк ВНУ, колькасць аўтамабіляў, трактараў і іншых машын, электрыфіка-

¹⁹ Матэрыялы XXV с'езда КПСС.— М.: Политиздат, 1976, с. 213.

²⁰ Петриков П. Т., Токарев Н. В., Либезин О. В. Акадэмія інаук Беларускай ССР, с. 116.

²¹ ПА Мінскага АК КПБ, ф. 10301, воп. 1, с. 28, л. 209.

²² ПА Мінскага АК КПБ, ф. 447, воп. 6, с. 211, л. 13—14; Архіў Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР, с. 706, л. 105.

²³ В. И. Ленин, КПСС о развитии науки, с. 485.

ваных і аўтаматызаваных стэндаў, створана 9 электронна-вылічальных цэнтраў²⁴.

Тэхнічны прагрэс і патрабаванні, якія ён ставіць да вышэйшай школы, паскараюць развіццё матэрыяльнай базы ВНУ, аснашчэнне лабараторый, кабінетаў і майстэрняў, што накіравана на ўдасканаленне вучэбнага працэсу, набыццё і засваенне ведаў студэнтамі, арганізацыю работ у вучоных. У Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі ў 1965 г. створаны буйнейшы ў краіне эксперыментальны глебавы канал (даўжыня 120 м), які дазволіў праводзіць даследаванні рабочых органаў глебаапрацоўчых машын на высокіх скорасцях (да 25 км у гадзіну). Апаратурны парк Мінскага радыётэхнічнага інстытута ў 70-х гадах папоўніўся ўстаноўкай вакуумпага напылення, высокадакладнай вымяральной тэхнікай, Наваполацкага політэхнічнага інстытута — комплексам абсталявання для лабараторыі водазабеспячэння. Агульны кошт навуковага і вытворчага абсталявання ВІУ Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР да 1980 г. перавысіў 60 млн. руб.²⁵

Вялікую дапамогу ў забеспячэнні навуковых арганізацый сучаснымі прыборамі аказвалі прамысловыя прадпрыемствы. Напрыклад, у 1977 г. заказчыкамі гаспадарча-дагаворных работ на баланс БДУ перададзена абсталяванне на 332 тыс. руб., Беларускага тэхналагічнага інстытута — 365,5 тыс., політэхнічнага — 54,9 тыс., Брэсцкага інжынерна-будаўнічага інстытута — 14,9 тыс., Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта — 13 тыс., Магілёўскага машынабудаўнічага інстытута — 12 тыс. руб.²⁶

Укараненне дарагога абсталявання патрабавала паляпшэння яго выкарыстання. З гэтай мэтай у СССР у канцы 60 — пачатку 70-х гадоў сталі стварацца цэнтры калектыўнага карыстання (Ленінград, Масква, Адэса, Казань). Ужо ў 1978 г. налічвалася 40 баз пракату навуковага абсталявання з агульным коштам прыбораў 13 млн. руб. Гадавы эканамічны эффект іх дзейнасці, атрыманы за кошт зніжэння затрат навуковых устаноў на набыццё прыбораў, склаў 8 млн. руб. у год.

У Беларускай ССР першы калектыўны цэнтр аўтаматызаваных спектраскапічных вымярэнняў (ЦАСВ) арганізаваны пры Інстытуце фізікі АН БССР, дзе было сканцэнтравана 16 спектраскапічных прыбораў, закупленых на Міжнароднай выстаўцы «Спектр-72». Яго асноўнымі задачамі з'яўляліся выкананне опытка-спектраскапічных даследаванняў для навукова-даследчых устаноў; арганізацыя комплексных даследаванняў з прыцягненнем сукупнасці сучасных спектраскапічных і матэматычных метадаў; шырокае ўкараненне экспрэсных метадаў малекулярнага спектральнага аналізу ў практыку работы НДІ і прамысловых прадпрыемстваў рэспублікі, у аўтаматызацыю вытворчых працэсаў і г. д. Наяўныя унікальныя айчынныя і замежныя прыборы далі магчымасць вырашыць многія задачы фізікі, хіміі, біялогіі, медыцыны, геахіміі і іншых галін навукі.

На базе АН БССР арганізаваны яшчэ тры аналагічныя цэнтры: рэнтгенаструктурнага аналізу, крыягенных даследаванняў, электроннай мікраскапіі. «Адкрыццё такіх цэнтраў дало магчымасць з'эканоміць сродкі, павысіць эфектыўнасць выкарыстання абсталявання, забяспечыць аўтаматызацыю вымярэнняў і кваліфікаваны аналіз атрыманых вынікаў», — адзначаў на XIX пленуме ЦК КПБ (1979 г.) прэзідэнт АН БССР М. А. Барысевіч²⁷. Станоўчы вопыт Акадэміі навук БССР па

²⁴ ЦДАКР БССР, ф. 1220, воп. 1, с. 1671, с. 94—96; Красовский Н. И. Высшая школа Советской Белоруссии. — Мн.: Вышэйш. шк., 1972, с. 224.

²⁵ Мешков Н. Вузовская наука — производству. — Промышленность Белоруссии, 1980, № 4, с. 42.

²⁶ Архіў Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР, с. 1464, л. 16.

²⁷ Действенный фактор созидания, с. 66.

фарміраванню цэнтраў калектыўнага карыстання адобраны АН СССР²⁸. У НДІ і ВНУ рэспублікі ствараліся агульнаінстытуцкія і між-кафедральныя лабараторыі. Пры Беларускай тэхналагічнай інстытуце адкрыта 5 лабараторый: рэнтгенаўская, электронна-мікраскапічных даследаванняў, газавадкаснай храматаграфіі, малекулярнай спектраскапіі і механічных выпрабаванняў уласцівасцей матэрыялаў. У Беларускай НДІ эксперыментальнай ветэрынарыі ў 1975 г. арганізаваны аддзел па эксплуатацыі лабараторнага абсталявання, прыбораў і тэхнікі.

Скамлектаванасць па тыпах складанага вымяральных абсталявання ў рамках адзначаных падраздзяленняў, наяўнасць спецыялістаў адпаведнай кваліфікацыі далі магчымасць прымяняць яго з вялікім каэфіцыентам загрузанасці, які ў ЦАСВ склаў 80—90%. Выкарыстоўваючы прыборы цэнтра, вучоныя Інстытута фізікі АН БССР вызначылі найбольш эфектыўныя фарбавальнікі і адпаведныя злучэнні, якія прымяняюцца ў якасці актыўных сродкаў для лазераў з частатай выпраменьвання, якая змяняецца, абгрунтаваны найбольш прагрэсіўныя тэхналагічныя рэжымы атрымання ацэтатных влокнаў. У садружнасці са спецыялістамі АН Таджыкскай ССР даследаваны структурныя ўласцівасці бавоўны, вырашчанай шляхам радыяцыйнай селекцыі. Вучоныя Інстытута біяарганічнай хіміі АН БССР вызначылі структуру і шляхі мэтанакіраванага сінтэзу вялікай колькасці арганічных злучэнняў. Інстытутам торфа АН БССР з выкарыстаннем ІК-спектраскапіі распрацаваны метады вытворчасці тарфяных воскаў²⁹. Толькі ў 1978 г. паслугамі ЦАСВ карысталіся 20 інстытутаў АН БССР, 13 ВНУ і лабараторый рэспублікі, Цэнтра рэнтгенаструктурнага аналізу — 11 акадэмічных устаноў³⁰.

У выніку мэтанакіраванай дзейнасці Камуністычнай партыі ў рэспубліцы праведзены комплекс мерапрыемстваў па ўмацаванню матэрыяльнай базы, росту аспеціянасці ўстаноў навукі прыборамі і абсталяваннем. Аб інтэнсіўнасці працы сведчыць той факт, што ў 70-х гадах у АН БССР замена навуковага абсталявання адбывалася праз 5—6 гадоў, а ў агульным аб'ёме асноўных фондаў затраты на яго склалі 45—50%³¹. Гэта гаворыць аб значнай удзельнай вазе эксперыментальных работ і адлюстроўвае індустрыяльны характар дзейнасці вучоных. Павысілася тэхнічная ўзброенасць навуковай працы ў многіх навукадаследчых інстытутах і складала 7—19 тыс. руб. на аднаго працуючага ў навуцы і 9—17 тыс. руб. у рэлікву на аднаго навуковага работніка (у цэлым па краіне гэты паказчык вагаецца ад 0,8 да 11,0 тыс. руб.)³². У магутныя комплексы, якія аб'ядноўваюць навуковыя ўстановы, канструктарскія бюро і доследныя вытворчасці, перагарыліся інстытуты Акадэміі навук БССР: фізіка-тэхнічны, механікі металалімерных сістэм, ядзернай энергетыкі, цэнлі- і миснабмену, Беларускай політэхнічнай інстытут, НДІ будаўнічых матэрыялаў і ішн. Па сутнасці, такая структура дае магчымасць больш рацыянальна арганізаваць увесь цыкл работ па стварэнню новай тэхнікі — ад навуковага пошуку да серыйнага выпуску гатовай прадукцыі і ўяўляе сабой эфектыўную форму сувязі навукі з вытворчасцю.

Вучоныя Савецкай Беларусі ў 60—70-я гады мелі ўсе неабходныя ўмовы для плённай творчай работы. Прымаліся дзейныя меры па па-

²⁸ Вестник АН СССР, 1977, № 4, с. 9.

²⁹ Степанов Б. И. Центры каллектыўнага польвання навучным абсталяваннем. — Вестник АН СССР, 1978, № 3, с. 27—31; Бураков В. С. «Банк прыбораў» — это выгодна. — Промышленность Белоруссии, 1976, № 1, с. 21—23.

³⁰ Архіў АН БССР, ф. 1, № 68, л. 86.

³¹ Карелина В. А. Некоторые вопросы анализа технической оснащённости научных исследований. — У зб.: Вопросы управления исследованиями и разработками. Мн., 1979, с. 138—139.

³² Вопросы формирования и эффективного использования материально-технической базы науки БССР / Обзорная информация БелНИИ НТИ. — Мн., 1979, с. 2.

велічэнню асігнаванняў на даследчыя работы, паляпшэнню якасці будаўнічых работ аб'ектаў навукі з улікам сучасных патрабаванняў. Навуковыя арганізацыі аснашчаліся дарагімі прыборамі і абсталяваннем, пашыралася прымяненне ў даследчай рабоце электронна-вылічальных машын, аўтаматызацыі і іншых навіейшых метадаў. Склаліся новыя формы эфектыўнага выкарыстання ў навуковых установах і ВНУ апаратурнага парка. Створаная магутная матэрыяльна-тэхнічная і эксперыментальная база навукі дае магчымасць ажыццяўляць важнейшыя даследаванні і паспяхова ўкараняць іх вынікі ў народную гаспадарку. «Навуковыя калектывы маюць немалы вопыт вырашэння рада буйных тэарэтычных і прыкладных праблем,— адзначалася ў Справаздачным дакладзе Цэнтральнага Камітэта КПБ ХХІХ з'езду,— сведчаннем чаго з'яўляецца прысуджэнне вучоным АН БССР у дзесятай пяцігоддзі дзвюх Ленінскіх і дзвюх Дзяржаўных прэміі СССР»³³.

Пэўны ўплыў на фарміраванне матэрыяльна-тэхнічнай базы навукі аказалі сацыялістычны грамадскі і дзяржаўны лад палітыка партыі і Саветаў уладаў па паскарэнню навукова-тэхнічнага прагрэсу. Падводзячы вынікі развіцця краіны за адпаведны перыяд, ХХVI з'езд КПСС канстатаваў: «...Саветскі Саюз уступіў у васьмідзесятыя гады, маючы магутны эканамічны і навукова-тэхнічны патэнцыял»³⁴.

Інстытут гісторыі АН БССР

Резюме

Уровень материально-технического обеспечения науки — одна из важнейших характеристик научного потенциала. Рассмотрены меры по укреплению материальной и опытно-экспериментальной базы научных исследований, расширению строительства объектов науки, оснащению приборами и оборудованием.

Summary

The material and technical basis of science is one of the important characteristics of a scientific potential. An analysis is made of the activities of the Central Committee of the Communist Party of Byelorussia and the Council of Ministers of the BSSR directed towards strengthening of the material and experimental basis of scientific investigations, widening of constructing the objects of science, equipment with devices and facilities.

³³ Материалы ХХІХ съезда КПБ.— Ми.: Беларусь, 1981, с. 18.

³⁴ Материалы ХХVI съезда КПСС.— М.: Политиздат, 1981, с. 135.